

Van heldendaden naar menselijkheid

HOE EEN HELD MENS WORDT

Geïntegreerd werken met de nieuwe kerndoelen

Met de nieuwe kerndoelen Nederlands krijgen taaldocenten de kans hun vak opnieuw te doordenken. In dit artikel laat Matijs Lips zien wat die vernieuwing kan betekenen aan de hand van een thematische lessenreeks voor een brugklas havo/vwo.

MATIJS LIPS

De nieuwe kerndoelen vragen van docenten Nederlands om hun vak grondig te herzien. Een fundamentele verandering is dat de nadruk niet langer ligt op losse vaardigheden, maar op de samenhang tussen de domeinen communicatie, taal en literatuur. Een lessenreeks rond het Gilgamesj-epos laat zien hoe dat eruit kan zien: leerlingen analyseren en bespreken het oudst bekende opgeschreven literaire verhaal en werken toe naar een heldenspeech, een overtuigende toespraak over hun favoriete held. In de lessenreeks werken zij geïntegreerd aan literaire interpretatie, doelgerichte communicatie en re-

flectie op hun eigen waarden en talige identiteit, precies zoals de vernieuwde kerndoelen beogen. De keuze voor deze opzet laat zien hoe taalonderwijs ruimte kan bieden aan zowel vakinhoud, verschillende taalvaardigheden én persoonlijke ontwikkeling.

Ook dat laatste, persoonlijke ontwikkeling in het taalonderwijs, vraagt namelijk om meer dan het trainen van losse vaardigheden. Wanneer het vak Nederlands wordt teruggebracht tot spelling, grammatica en leesvaardigheid, verliest het zijn bezieling. Juist door betekenisvolle inhoud centraal te stellen en taal te verbinden aan wezenlijke vragen en ervaringen, ontstaat ruimte voor betrokkenheid en groei. Vanuit pedagogisch per-

Foto: Tom van Limpt

spectief betekent dit dat je leerlingen benadert als jonge mensen die leren omgaan met keuzes, verantwoordelijkheid en weerstand. Dat zijn zaken waar ze in de echte wereld ook tegenaan lopen, met als verschil dat school een omgeving is waar je vrij en veilig ruimte krijgt om jezelf te ontwikkelen.

Thematisch werken

De herziene kerndoelen bieden een nieuwe kans om communicatie, taal en literatuur thematisch en geïntegreerd aan te bieden. In plaats van vaardigheden afzonderlijk te oefenen, leren leerlingen taal te gebruiken in authentieke, betekenisvolle contexten. Denk bijvoor-

beeld aan het voeren van een klassendiscussie over onsterfelijkheid naar aanleiding van een literaire tekst.

Binnen mijn vaksectie (op het Nassau College in Beilen) is afgesproken om tweemaal jaarlijks gedurende een langere periode te werken aan een thema. Wij hanteren als uitgangspunt dat goed taalonderwijs betekenisvol, effectief, activerend en samenhangend is. Die samenhang zoeken we in de drie domeinen taal, communicatie en literatuur. Literatuur dient in deze aanpak als kapstok waaraan taalactiviteiten worden opgehangen.

Voor deze lessenreeks hebben we gekozen voor het Gilgamesj-epos. Dit oeroude verhaal gaat over de

Deze lessenreeks heeft de volgende leerdoelen:

- Je presenteert een speech over jouw favoriete held voor minimaal twintig mensen.
- Je gebruikt retorische stijlmiddelen om je speech aantrekkelijk en passend voor het publiek te maken.
- Je interpreteert en analyseert het verhaal van Gilgamesj.
- Je analyseert de waarden en morele keuzes van helden en kunt deze plaatsen in zowel hun historische context als de wereld van nu.

Kader 1. Leerdoelen

machtige maar tirannieke koning Gilgamesj van Uruk, die door zijn band met de wilde Enkidu leert wat vriendschap, verlies en menselijkheid betekenen. Na Enkidu's dood gaat Gilgamesj op zoek naar onsterfelijkheid, maar uiteindelijk beseft hij dat sterfelijkheid onvermijdelijk is en dat ware betekenis ligt in wat je tijdens je leven opbouwt en nalaat.

Tegelijkertijd biedt het verhaal ook een rijke historische en culturele context. Het epos laat zien hoe in Mesopotamië de eerste steden ontstonden en hoe kennis en cultuur aanvankelijk mondeling werden doorgegeven en later met het spijkerschrift op kleitabletten werden vastgelegd. Daarnaast vertoont het verhaal opvallende overeenkomsten met latere teksten, zoals de Bijbel. Zo ontdekken leerlingen niet alleen een eeuwenoud verhaal, maar leren zij ook meer over verteltraditie en de manier waarop kennis en cultuur duizenden jaren lang werden bewaard en doorgegeven (zie kader 1 voor de leerdoelen van de lessenreeks).

RETORICALESSEN	LITERATUURLESSEN
Inleiding themamodule	De reis van de held
Wie is Max Havelaar?	Aflevering 1: Mesopotamië en het Uruk-fenomeen
Hoe overtuig je een publiek?	Aflevering 2: Gilgamesj en Enkidu
Inhoud (<i>inventio</i>)	Aflevering 3: Hoembaba en de reis naar het cederbos
Structuur (<i>dispositio</i>)	Aflevering 4: De dood van Enkidu
Stijl (<i>elocutio</i>)	Aflevering 5: Ut-napishtim en het verhaal van de grote overstroming
Proefdraaien (<i>memoria</i>)	Aflevering 6: Gilgamesj en de dood overwonnen
Presentatie (<i>actio</i>)	Beoordeling en afronding

Kader 2. Opzet lessenserie

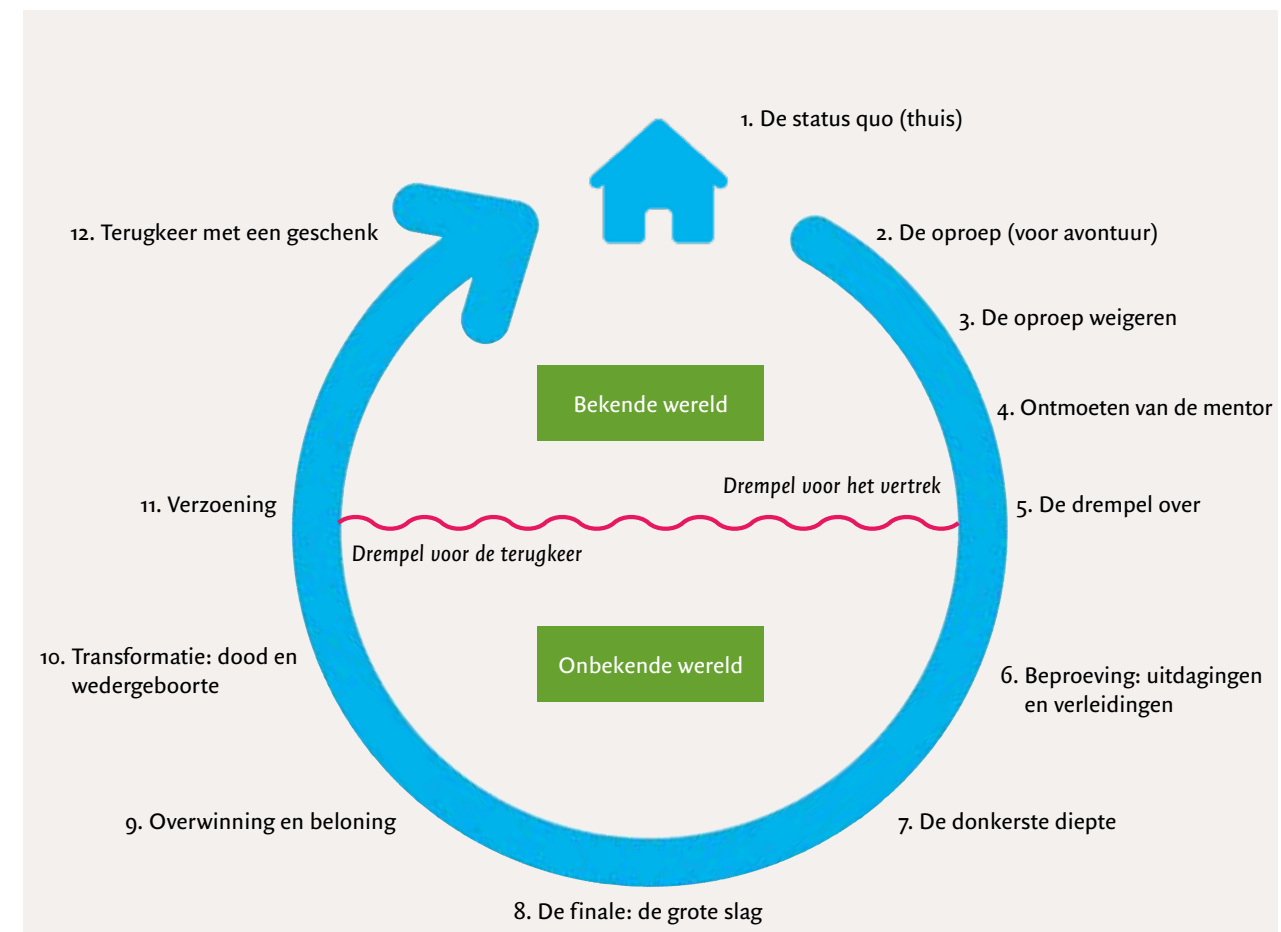
Leessandwich

De lessenreeks bestaat uit zestien lessen waarin literatuur- en retoricalessen elkaar afwisselen (zie kader 2 voor een overzicht). In de literatuurlessen lezen en bespreken we gezamenlijk het Gilgamesj-epos. In de retoricalessen werken de leerlingen toe naar het schrijven en houden van een heldenspeech. De literatuurlessen worden afgesloten met een schriftelijke toets. De reeks sluit af met drie presentatielessen waarin de leerlingen hun speech voordragen.

In de literatuurlessen lezen en bespreken de leerlingen het verhaal van Gilgamesj stap voor stap in de klas, waarbij de tekst stukje voor stukje wordt verkend. Om

de leeservaring rijker en activerend te maken, wordt het principe van de leessandwich gevolgd (Pronk-van Eunen & De Vos, 2018). Dat betekent dat leerlingen *voorafgaand* aan het lezen, *tijdens* het lezen en *na* het lezen steeds een gerichte activiteit uitvoeren.

Vooraf kan dat een korte contextschets zijn, een gesprek om voorkennis op te halen, of het lezen van een gedicht dat de nieuwsgierigheid prikkelt en het thema tot leven brengt. Tijdens het lezen onderstrepen leerlingen kernwoorden, vullen ze een verhaalschema in of bespreken ze in duo's de tekst. Na het lezen bespreken ze hun inzichten, vullen ze het schema van de reis van de held aan (zie kader 3) of

Kader 3. De reis van de held

Taalonderwijs op deze manier vormgeven vraagt om waarachtige docenten: docenten die leerlingen het gevoel geven dat er iets op het spel staat

verwerken ze de tekst op een creatieve manier.

Deze aanpak maakt lezen niet alleen een schoolse oefening, maar een actieve en betrokken ervaring. Het helpt leerlingen de inhoud beter te begrijpen en tegelijkertijd verschillende vaardigheden te oefenen, zoals analyseren, vergelijken en creatief verwerken. Door in elke les korte passages te combineren met activiteiten van de leessandwich blijven de lessen afwisselend en uitdagend, en duiken leerlingen dieper in het verhaal van Gilgamesj.

Retorica

Om de lessen levendig en betekenisvol te maken, verbindt de docent het Gilgamesj-verhaal aan herkenbare en actuele thema's. Leerlingen denken bijvoorbeeld na over Gilgamesj' zoektocht naar eeuwig leven en koppelen die aan onze fascinatie voor technologieën zoals cryonisme. Ze schrijven een lijkdicht of dankgedicht voor Enkidu, en ze maken een ministrip waarin de ontwikkeling van Gilgamesj zichtbaar wordt. Een literatuurles starten met gesprekken over deze zelfgemaakte tekeningen maakt de inhoud spannend en biedt de docent ruimte om bij te sturen.

Ook de retoricalessen zijn speels van opzet. Korte, gerichte oefeningen met duidelijke criteria en peerfeedback helpen leerlingen stap voor stap te werken aan een overtuigende tekst. Leerlingen oefenen met het schrijven en presenteren van een sterke opening: het persoonlijk maken van een verhaal en het inzetten van krachtige taal. Zo kan een passage uit Multatuli's *Max Havelaar* hun laten zien hoe krachtige taal relaties en morele thema's kan overbrengen: 'Ik ben hier gezonden om uw vriend te zijn, uw oudere broeder. Zoudt u uw jongere broer niet waarschuwen, als u een tijger zag op zijn weg?'

Ook analyseren de leerlingen verschillende speeches, zoals Martin Luther Kings *I Have a Dream* en de speech van de zeventienjarige Eva Hachem (2025) over de oorlog in Gaza in het kader van de landelijke debatwedstrijd *Op weg naar Het Lagerhuis*. Beiden zou je als held kunnen beschouwen. Wat maakt hun verhalen zo bijzonder? Welke rol speelt stemgeluid, intonatie en timing in een

speech? Door gericht naar deze speeches te kijken en te luisteren ontdekken leerlingen hoe verhalen werken en kunnen ze die inzichten gebruiken om zelf betekenisvol te spreken.

De rol van de docent

Taalonderwijs op deze manier vormgeven vraagt om waarachtige docenten: docenten die leerlingen het gevoel geven dat er iets op het spel staat. Dat er iets geleerd kan worden. Een waarachtige taaldocent presenteert niet teksten door op het bord te schrijven dat ze een bepaald fragment moeten lezen, thuis of in de klas. Nee, die docent leest met leerlingen samen teksten, daagt hen uit om de tekst samen nog een keer in duo's te lezen, stelt denkvragen en opent vensters voor leerlingen, waardoor ze nieuwe werelden ontdekken.

Van de docent vraagt dit naast vakkennis ontvankelijkheid: iemand die zich kwetsbaar durft op te stellen, die zich graag begeeft tussen jonge mensen, die openstaat voor hun ideeën, voor het onverwachte – taaldocenten die geloven in de betovering en de kracht van verhalen.

Die betovering kan echter alleen werken binnen een stevig kader. Waarachtigheid vraagt om structuur, om lessen die doelgericht zijn opgebouwd en waarin leerlingen weten waar zij naartoe werken. Door duidelijke succescriteria te formuleren en feedback daaraan te verbinden, krijgen leerlingen houvast en vertrouwen. Zo bouwen zij stap voor stap aan hun heldenverhaal.

Resultaten

De speeches die de leerlingen gaven aan het einde van de lessenreeks, waren stuk voor stuk hartverwarmend. Soms door de humor:

Mijn vader was als kind al een ondernemer: hij kocht geiten, leerde ze trucjes en verkocht ze aan een circus voor 10.000 gulden. Dat laatste is natuurlijk niet waar, anders zou de geit bij NASA moeten werken. Maar hij verkocht ze wel.

De herziene kerndoelen bieden een nieuwe kans om communicatie, taal en literatuur thematisch en geïntegreerd aan te bieden

Soms door de kwetsbare taal:

Want mama, / Jij was de kracht achter mijn eerste stap, / de zachte stem die zei: 'Blijf proberen, schat.' / Jij hield van mij nog voor ik kon spreken, / nog voor ik wist wat liefde was, kon ik het in jouw ogen lezen.

Groot applaus volgde na iedere speech. De mediathecaris op onze school opperde om volgend schooljaar ouders uit te nodigen op school, zodat we samen leersuccessen kunnen vieren. Want onze leerlingen verdienen het: zij zijn onze kleine helden. Gilgamesj bewandelt de omgekeerde volgorde. Hij transformeert van held naar mens:

Alle trots en onstuimigheid, elke drang naar heldendaden waren uiteindelijk uit hem weggevloeid. (...) Bevrijd van de angst en de wanhoop die hem sinds de dood van Enkidu hadden opgejaagd, regeerde hij sinds die dag zijn volk rechtvaardig en in alle nederigheid.

De nieuwe kerndoelen bieden taaldocenten de kans om het vak Nederlands op een betekenisvolle en geïntegreerde manier vorm te geven. Door thema's zoals heldendom te verbinden aan literatuur, retorica en persoonlijke ontwikkeling, oefenen leerlingen niet alleen taalvaardigheden, maar leren ze ook nadenken over waarden, keuzes en hun eigen identiteit. Met doordachte didactiek, een duidelijke structuur en waarachtigheid wordt Nederlands meer dan een schoolvak: het wordt een oefening in menselijkheid. ■

LITERATUUR

Franck, E. (2018). *Liefde en duisternis: Heldenverhalen uit verulogen tijden*. Davidsfonds.

Hachem, E. (2025, 17 maart). Speech over de oorlog in Gaza. AD. <https://www.ad.nl/video/productie/bekijk-hier-de-speech-van-eva-17-over-de-oorlog-in-gaza-1242693>

Jong, J. de. (2012). *Spreken als Max Havelaar: Hoe houd je een vlammende toespraak?* Nieuw Amsterdam.

Pronk-van Eunen, M., & Vos, B. de. (2018). Lezen met de leessandwich: Een kansrijke didactiek bij Nederlands en mvt. *Levende Talen Magazine*, 105(2), 10–14.

De lessenreeks leunt stevig op twee rijke bronnen. Voor de lessen retorica wordt *Spreken als Max Havelaar* van Jaap de Jong (2012) als onderlegger gebruikt. Deze compacte spoedcursus retorica is een echte aanrader voor alle taaldocenten én leerlingen. Het boekje kun je zo in de binnenzak steken en is zeer toegankelijk geschreven. De lessen retorica zijn opgebouwd volgens de structuur van het boekje. Sterk is dat elk hoofdstuk afgesloten wordt met een checklist. De inzet van het boekje is dezelfde als die van deze lessenreeks: 'Straks sta jij daar: op het podium, alle ogen op je gericht. Als Wawelaar of als Havelaar? Ik hoop: als jezelf.' Het verhaal van Gilgamesj is te vinden in *Liefde en duisternis* van Ed Franck (2018), een meestertverteller met een duidelijke passie voor wereldklassiekers. Franck heeft al meerdere klassieke werken hertaald voor een jonger publiek, waaronder *Nachten vol angstaanjagende schoonheid* (Edgar Allen Poe) en *Slagveld van gebroken harten* (William Shakespeare). In *Liefde en duisternis* heeft hij zes eposverhalen uit verschillende culturen bewerkt tot toegankelijke, meeslepemde verhalen. Ook deze verhalen verdienen het om gelezen te worden: ze zijn rijk aan taal (ze bevatten woorden als *loutering*, *flemen*, *evenknie*) en ze bieden een uitstekende kans om literaire begrippen (zoals *hymnen*, *lyriek*, *queste*) spelenderwijs bij leerlingen te introduceren. Ten slotte nog een tip: voor Young Home Academy heeft Floor Plikaar een luistercollege ontwikkeld over het Gilgamesj-epos (zie <vllt.nl/gilgamesj>). Deze is speciaal gemaakt voor jongeren, maar ook zeer geschikt voor volwassenen om op een laagdrempelige manier kennis te maken met dit oeroude verhaal.

Kader 4. Bronnen